

+ 1914 ExA

N. 001:s
Vägledn.

NORDISKA MUSEET

Bernardus
and.

Allmog-
1914

ALLMOGEAFDELNINGEN

VÄGLEDNING

AF

P. G. WISTRAND

Skåne, Bleking, Öland, Gotland . rum 1—7.
Småland, Halland, Bohuslän, Dals-
land, Västergötland rum 8—14.

TREDJE OMARBETADE UPPLAGAN

STOCKHOLM - P. A. NORSTEDT & SÖNER

Pris: 40 öre.

Vägledning,

utgifna af Nordiska Museet.

Svenska allmogeafdelningen, I, 3:dje uppl.

af P. G. WISTRAND. 40 öre.

Afdelningen för de högre stånden,

af G. UPMARK och A. LEWIN. 60 öre.

Musikafdelningen, rum 83, af H. BOIVIE. 25 öre.

Lappska afdelningen,

rum 97—98, af N. E. HAMMARSTEDT. 25 öre.

Jaktafdelningen, rum 99, af N. KEYLAND. 25 öre.

Afd. för eldens ekonomiska användning,

rum 101—104, af S. AMBROSIANI. 25 öre.

Skidsamlingen,

rum 36, förtecknad af ERIK SKERFE. 60 öre.

Führer durch die Sammlung des Nordiska Museet,

herausgegeben durch SUNE AMBROSIANI. 1 kr.

Guide to the collections of the Northern Museum, edited by SUNE AMBROSIANI. 1 kr.

Lifrustkammaren

och därmed förenade samlingar, hallen samt rum 29—31,
af R. CEDERSTRÖM. 1 kr.

Skansens Kulturhistoriska afdelning,

af AXEL NILSSON. 50 öre.

Skansens Zoologiska afdelning,

af ALARIK BEHM. 50 öre.

Svenska allmogeafdelningen.

Svenska allmogeafdelningen utgör alltsedan dr A. Hazelius år 1873 under benämningen Skandinavisk etnografiska samlingen grundade det museum, som sedan erhöll namnet Nordiska museet, dettas hufvudstomme. Den afser att gifva en inblick i vårt lands äldre folkliga förhållanden, såsom dessa företrädesvis gestaltat sig hos vår allmoge. Det är minnen af bondens hus och hem, samfundslif, slöjd och näringar, dräkter, seder och bruk, som här hopförts och bilda en storartad samling, hvilken på grund af sin rikedom på föremål, sin allsidighet och sitt verkligt nationella innehåll utgör en synnerligen viktig källa för vetandet om vår gamla inhemska och för vårt folk kännetecknande odling.

Rörande sakernas uppställning inom denna afdelning bör kanske påpekas, att den skett dels på vanligt museivis i monterrum, där samhöriga föremål anordnats i grupper och äfven i små typologiska utvecklingsserier, dels i karaktäristiska stuginteriörer, hvilka utstyrts och möblerats såsom bruket varit i de landsändar, från hvilka interiörerna härstamma. Fördelen af dessa senare faller lätt i ögonen. Möbler och husgeråd m. m. komma i sin rätta omgivning och på den plats de intagit i de gamla hemmen, hvarjämte den murade spiseln med bakugn, grufva, äril o. s. v. kunnat framställas i vanlig storlek utan att verka störande. I monterrummen bär hvarje vägg, utom fönsterväggen, ett nummer i romerska siffror (I—III), och vid de märkligare mindre föremålen äro anbragta nummerlappar motsvarande de anvisningsnummer, som här i marg och text angifvas.

Rum 1. Skåne. *Ingelstadsstugan*, som hör till de tidigaste af Hazelius anordnade stuginteriörerna, framställer ett skåniskt bondhem i Ingelstads härad på 1820-talet, men är i det stora hela typisk för södra Skånes slättbygd.

En bondgård på gamla viset utgjordes inom detta område af en samling hopbyggda hus, hvilka bildade en fyr-sidig inramning omkring en i regel stensatt gårdsplan. En sida af denna fyrkant kallades »stuelängan» och inrymde familjens dagligstuga, flankerad af »bag»- eller »kistehuset» och »källarhuset» samt förstugan och »stärset» eller köket. Från förstugan, som vette mot gårdsplanen, kom man genom en dörr å ena sidan in i »stuan», där såväl husbondefolket som tjänarna hade sin vistelse. Jämför Raflundagården på Skansen.

Det är främre delen af en sådan stuga, klädd i festbonad, som här återgifves. Längst fram å gafveln se vi dörren till »kistehuset», äfven kalladt »häbbaret», som utgjorde dels gästrum, dels ett slags skattkammare, i hvilken husmodern förvarade sina kistor med linne, konstväfda täcken och dynor samt smycken och dräkter; till höger om dörren *bordsändsbänken* äfven kallad *högsätet* och *krogskavet*, vråskåpet, samt stödd mot långväggen *bakbordsbänken*; till vänster *klockan*, *himlingasängen* med *sängbånn*, ett rep med handtag, båda lindade med brokigt ullgarn, hvilken har sitt fäste i sängtakets och tjänade den liggande, framför allt sjuka och åldringar, till hjälp, då de önskade resa sig eller ändra läge i sängen. Pallen framför sängens långsida kallas *sängskammel*. Af stugans öfriga mer än vanligt praktfulla inredning må vidare påpekas det karaktäristiska *kistebordet* med underrede kalladt »bordkista», *gåsabänken*, *skedhäcken* å en af taksparrarna och ett par för skånebygden egendomliga *lennestolar* med halm-sits. Golfvet är af hårdtrampad lera och strödt med hafs-sand. På grund af någon festlighet äro stugans väggar klädda med konstväfda dukar, kallade *drätter* — i hvar-

dagslag däremot voro de hvitmenade väggarna nakna —, stolar och bänkar med *hjönnen*, hyenden, och *pfjös* eller *bänkadynor* samt bordet, dukadt till gille med egendomliga bordskärl, ljusstakar och smörkägglor, de senares form märklig såsom varande en kvarleva från en rätt aflägsen medeltid.

Rum 2. Skåne. *Möbler, drätter, taflor m. m.* eller sådana föremål, som hörde till hemmets utstyrelse samt *en serie folkdräkter från norra och östra Skåne*. Möblerna äro i allmänhet påverkade af nyare tidens konststilar, men dock präglade af en i ögonen fallande byggeindividualitet, som gör, att man ingalunda kan misstaga sig om sakernas skånska ursprung. Vi kunna lätt öfvertyga oss här om, om vi t. ex. kasta en blick på de märkliga hörnskäpen med deras färgmättade blomstermålingar eller på den rika samlingen af stolar (vägg II).

En märklig företeelse är den här utställda *sängen* af ek, **1**, från Färs härad, hvilken, ehuru gjord så sent som år 1734, äger ett påtagligt medeltidskynne såväl i sin konstruktion som dekorativa utstyrelse. Anmärkningsvärdt är, att denna sängtyp förekommit ganska allmänt inom ett litet område af Skåne, men så vidt vi nu veta saknar motstycke i det öfriga Sverige. I museets norska afdelning finnas närbesläktade former från Telemarken.

Bland möblerna i öfrigt anteckna vi särskildt en *stol*, **2**, med ryggstöd, hvilken visar huru en prydligare sådan kunde te sig i Skåne (dat. 1541). Den är af ek och utsirad med målade reliefsniderier, däribland en framställning af »Adam och Eva vid kunskapens träd». Till stolens historia hör, att den sedan urminnes gått i arf inom en rik bondsläkt i Åsum samt att den slutligen skänktes som »själskatt» till socknens kyrkoherde. Vidare må påpekas *handdukshållarna*, **3** (vägg I), den därinvid uppsatta *piphyllan*, **4**, synbarligen afsedd för långskaftade kritpipor, samt vidare (vägg II) samlingen af *gratulationer* och *minnesskrifter*, *sänghjälparna*, »sängbånn», **5**, och en bokformig *trälåda* **5**

6 6, med sniderier framställande bland annat S:t Görän i skånsk bonddräkt med prinsessan och draken, syndafallet m. m.

Uppslaget till sina gratulationer och minnesskrifter har allmogen till en början fått från de högre folkklasserna, bland hvilka sådana textade rim voro i bruk under 1600- och 1700-talen, men så småningom däraf skapat en särskild stil med växtmotiv och hjärtan såsom genomgående ornamentsformer.

Af skånska *väfnader* har endast ett fåtal exemplar på grund af det strängt upptagna utrymmet kunnat exponeras i allmogefdelningen, eller nätt och jämnt så mycket, som varit nödigt för att gifva en något så när fullständig bild af landskapets gamla odling. Det stora flertalet af museets såväl skånska som andra allmogetextilier ingår i textilafdelningen, anordnad på annat ställe inom museet (rum 84—87 i 3:e våningen).

Af skånska *folkdräkter* återfinna vi dels här, dels i de två följande monterrummen tillsammans 17 stycken, eller de i ett eller annat afseende märkligaste, nämligen tre från göingehäraderna, en villands- och en järrestadsdräkt, sex ingelstadsdräkter, en mansdräkt från Herrestad, en luggude-dräkt för kvinna samt en mans- och en kvinnodräkt från hvarterdera af Torna och Vemmenhögs härad. Hvad som genast faller i ögonen är de skånska bonddräkternas särkynne. Med undantag af göingedräkterna, som stå de småländska varendsdräkterna mycket nära, finnes näppligen någon släktskap emellan dem och de gammalsvenska.

Och detta är ju lätt förklarligt. Under århundraden har Skåne varit en dansk provins utan nämndvärd förbindelse med »uppländingarna», såsom skåningen än i dag utan vidare kallar sina grannar norrut. Det var Danmark och indirekt äfven norra Tyskland, som då voro skånin-garnas läromästare och i många fall särpräglade deras odling.

I första hand är det kvinnodräkterna med sin rikedom på typer, sina egendomliga hufvudbonader, sina dyrbara

smycken och sin mångfald af plagg, som äga den mest utpräglade byggeindividualiteten. Göingedräkterna, som företräda »norrahäradsboarnas», äro tvifvelsutän de vackraste och till sin hållning ålderdomligaste. Ingelstadsdräkterna åter representera slättboarnas utstyrsel och utmärka sig särskildt genom sina starka färger och oformliga proportioner — öfverlif och kjortel äro hopsyddade och lifvet så kort, att kjorteln tager vid strax under armarna, men när sedan knappt längre än till midten af vaderna. Till slättbogrupperna hör den märkliga *sorgdräkten*, som sedan århundraden ådragit sig en berättigad uppmärksamhet. *Skördedräkten*, som utgjordes af ett enda plagg, »höstesärken», brukades om sommaren ej blott under skörden utan äfven vid lekar och gillen och har utom Skåne äfven förekommit i Bleking och södra Småland. Längst ner i sydvästra Skåne möta oss slutligen vemmenhögsdräkterna, hvilka tillsammans med skytts- och oxiehäradsdräkterna bilda en tämligen enastående grupp.

Som en allmän regel för de kvinnliga allmogedräkterna gäller, att de i vida högre grad än männens sakna en enhetlig bestämd tidskaraktär. Snart sagdt öfverallt, där utpräglade folkdräkter förekommo, visade kvinnorna i hela sin klädsel eller i vissa persedlar och detaljer en vida ihärdigare konservatism än männen i fråga om sin fäderneärfda dräkt, under det att de senares utstyrsel så godt som alltid bar hel prägel af någon bestämd moderiktning, stundom förut upprepad under flera generationer, stundom samtidig med den, som gjorde sig gällande, då dräkten tillskars. Sålunda gingo ingelstads- och herrestadsbönderna ännu mot 1800-talets midt klädda i en dräkt lik den, som bars af herremännen under Gustaf II Adolfs och drottning Kristinas tid, under det att vemmenhögskarlarna redan på 1820-talet lagt sig till med en af empiretidens smak starkt påverkad klädsel. Liksom kvinnorna uppträdde männen vid festliga tillfällen alltid i en mängd plagg. Linné omtalar 1749, att sjörupsbönderna (i Ljunits härad) klädde sig

i tre tröjor, »af hvilka kanten på den inre städse lyser under den yttres», samt flera par byxor, »och hålla de dem lika så nödvändiga som fruntimren flera kjortlar». Ännu rikare ställde sig Bara härads mansdräkt, som på 1790-talet bestod af ej mindre än fyra olikfärgade vadmalströjor: en »krypi», en »fari», en »slomeridom» och en »utanom». Hvad kvinnodräkten beträffar synes det oftare varit regel än undantag, att fem till sex bastanta tygkjortlar, förutom en luden skinnkjortel, som kallades »päls», buros på en gång. Träskor brukades enligt Linné vid medlet af 1700-talet allmänt öfver hela Skåne, utom till helgs.

Rum 3. Skåne. *Fortsättning af dräktserien. möbler, bordskärl samt en samling föremål tillhörande det forna by- och samfundsväsendet.*

Af här utställda möbler visar den målade *kistan* midt på golvet med årtalet 1797, huru klädgömmorna i kistehuset tedde sig. De pompösa barocksneiderierna, **7** (vägg III), hafva ursprungligen bildat gaflar till en paradsäng och förskrifva sig från förra hälften af 1600-talet. Initialerna »NIS KR D» och årtalet 1773 visa, att den sistnämnda är ommålats för ett bondehem. En utpräglad bondmöbel är den långa *sängen* i tre afdelningar med årtal 1811 (vägg II) och likaledes *utdragssoffan* (vägg I) med årtal 1810. Sängen hade sin plats i »häbbashuset», motsvarande härbärgat eller gäststugan på andra orter, och utgjorde, då man ej hade främmande nattgäster, en upplagsplats för husets förråd af sängkläder. Anmärkningsvärd är äfven en *hängstol*, **8** (vägg II), som vanligen hade sin plats i stugtaket och i hvilken barnet för en och annan stund kunde lämnas utan tillsyn.

Den skånska samlingen af bordskärl är ganska omväxlande och erbjuder mycket af kulturhistoriskt intresse. Den här (vägg I) anordnade utställningen af *sill- och sofveldiskar*, **9**, visa tallrikens föregångare. Diskarna i fråga utgöras af längre eller kortare, smala och hyflade brädlappar, afsedda för en eller flera personer, i senare fall så

många, som finga rum vid samma sida af matbordet. En disken närstående form visa de helt platta *trätallrikarna* i väggmontern till höger. Såsom för Skåne mycket karaktäristiska bordskärl må vidare anföras de målade, af en hög fot uppburna *sofvelfaten*, **10**, och *smörställen*, **11**, af trä, tenn eller lergods, och de mången gång med målning praktfullt sirade gästabudstallrikarna af trä. Ett af lerfaten har i midten en liten skål och kallas *fiskafat*. Skålen var afsedd för såsen, och kring henne upplades den sönderstyckade fisken. Dryckeskärilen fylla en särskild väggmonter (vägg III). Den gamla tidens skåningar höllo liksom nordbon i allmänhet särskildt vid års-, familje- och byhögtider gärna dryckesgillen och ansågo det hedersamt att vid sådana festligheter kunna tömma bägaren i botten. Men kalaset skulle ej vara endast rundligt, man fordrade äfven, att det skulle vara muntert, och af deltagarna därjämte en viss fyndighet vid dryckens förtärande. För detta syfte användes en mängd kärlformer, hvilka i första hand afsågo att sätta dryckeshjältarna i bryderi samt på samma gång väcka och hålla bordsglädjen vid makt. Till denna grupp höra *gäta-* eller *gyckelkrusen*, **12**, med, som synes, upptill genombruten omkrets. Om någon i laget på grund af flitigt pokulerande var mindre klarsynt och sökte att på vanligt sätt få sig en klunk ur ett dylikt krus genom att föra brädden till munnen, fick han innehället öfver sig i stället för i sig, och ett dylikt missöde skulle gifvetvis väcka stormande munterhet bland de ofta lättroade och pojaktiga gillesbröderna. För att kunna inmundiga kärlets innehåll måste man suga å ett af de å brädden anbragta munstycken, af hvilka dock en del äro blindpipor, en del öppna. Dessa senare, utom den, å hvilken man suger, måste man tilltappa med fingrarna. Brädden är rörformig och bildar tillsammans med den likaledes ihåliga grepen en sugledning, som mynnar ut vid botten å kärlets insida. Förebilderna till dessa s. k. vexirkrus äro af utländskt ursprung.

En tredje mindre monter innehåller föremål, som belysa det skånska byväsendet (vägg I).

- Den gamla tidens bysambhällen voro ofta så att säga små stater i staten med egen, patriarkalisk författning, »byordningen» eller »byaskrän», hvilken med tiden skriftligen affattades och inemot medlet af 1700-talet genom öfverhetens ingripande och försorg äfven omredigerades och trycktes för fördelning till bykommunerna. Byns bönder bildade under ledning af äldermannen och två bisittare egen själfstyrelse, byalaget, hvilken ordnade bymännens inbördes rättigheter och skyldigheter och ej blott i bymännens inbördes tvistemål utan ock i många andra fall utöfvade domsrätt och ådömde såväl böter som lindrigare kroppsstraff. I regel hölls bystämma två gånger om året, den ena på våren vid valborgsmässan, den andra på hösten omkring allhelgonamässan eller, oftare, vid märtensmässan. Under äldre tid höllos dessa stämmor under bar himmel, gemenligen på bytorget midt i byn, där flera större stenar, »byastenarna», voro utlagda till sittplatser för bymännen. Alla byalagets besuttna bönder hade rättighet och skyldighet att deltaga i stämman och kallades dit af äldermannen medelst *büdkaflen*, äfven kallad *sankefjälén*. För samma ändamål brukade äldermannen äfven tuta i *byhornet* —
- 13 ett sådant, **13**, från Höja socken i Luggude härad hänger å väggen intill skåpet. Under mycket enkla och små förhållanden lär man hafva inskränkt sig till några kraftiga slag i brunnskaret.
- 14 I stora byar fanns alltid en *bomärkestafla*, **14**, eller *byastock*, ett slags jordebok af trä, å hvilken gårdarnas bomärken, nummer och i senare tid äfven ägarnas namninitialer voro inskurna, samt för ordnandet af samfällda göromål en hel del »kaflar» eller »fjälär». Sådana voro »brefkaflen», »ringkaflen», »skjutskaflen», »tiggarfjälén» m. fl., hvilka skickades åborna emellan och angåfvo, hvem som för tillfället stod i tur och ordning att ombesörja brefbärning, ringning i kyrkan, skjuts eller hvem som skulle

husbärgera byns fattiga o. s. v. Bland här utställda kaflar må särskildt antecknas en *byastock*, **15**, för Knislinge by i Västra Göinge härad, å hvilken numren å byns 15 hemmanslotter och deras ägare år 1774 äro upptagna; en *ringklubba*, **16**, från Löderups socken, Ingelstads härad, som brukades endast vid kungsringningar och har användts vid en mängd kungliga personers dödsfall emellan åren 1751—1859, samt några *knäflingar*, **17**. Dessa senare användes för räkenskapsföring. För hvarje byman fanns en »knäfling», och denna förvarades hos äldermannen. Då någon åbo förbrutit sig mot byordningen, fick han en skåra å sin knäfling. Vid höststämman granskades knäflingarna. Tillvägagångssättet var därvid mycket enkelt, och tillfälle till vad fanns icke. Den felande måste plikta, och plikten förvandlades i öl och brännvin, som förtärdes på stället af de samlade bymännen. Detta kallades »att dricka på någon». Så snart böterna erlagts, bortskuros märkena. Den äldsta knäfling museet äger bär årtalet 1738. Märk äfven den ovanliga *kalenderstaflén* utan runor, **18**.

Rum 4. Skåne. *Fortsättning af dräktserien, smycken, redskap för matlagning, hemslöjd och belysning m. m.*

Dräktserien afslutas här med vemmenhögsdräkterna samt en del dräktdetaljer i fönstermontern, såsom *bröst- eller bringedukar*, **19**, tillhörande den kvinnliga utstyrseln; *kåpor*, **20**, från nordöstra Skåne, hvilka fästas på ryggen å kvinnornas rundskurna kappor; *lifstycken*, däribland ett par från sydvästra Skåne, försedda i nedkanten med valk, »pölsa», som uppbar kjorteln; *brudlister*, **21**, från tiden 1741—1840, alla tillhörande norra Skånes kvinnodräkter; *spedetröjor*, **22**, stickade af färgadt ullgarn och prydda med bandbesättning, silfversmycken och broderier; *vantar och handskar*; egendomligt knutna hufvuddukar, kallade *kludar*, samt *brud- och brudpigellockar*, **23**, af växlande form. Till Vemmenhögs och närsläktade kvinnodräkters »kludar» höra *örnallapparna*, **24**, om hvilkas användning den utställda kvinnodräkten från Vemmenhögs härad ger besked.

De skånska kvinnodräkterna utmärkas i all synnerhet genom sin stora rikedom på silfverprydnader med typer, som synas vara lånade från urgamla förebilder. Smyckena återfinnas i rummets golfmonter. Dessa prydnader äro af flera slag, dels sådana, som utgjorde en mer eller mindre bestämd del af dräktens tillbehör, dels sådana som brukades vid festliga tillfällen och af brudar. Till det först
 25 antydda slaget höra *kjortelmaljorna*, 25, och *skörtasöllet*,
 26 26, som buros fastsydda vid lifstyckets kanter och emellanåt hopsnörades med en silfverkedja. Maljorna hafva gamla anor. De förekommo redan under medeltiden och synas nått sin högsta utveckling under renässansens blomstringstid. I sin äldsta kända skånska form äro de gjutna och jämförelsevis små samt prydda än med medeltidsbokstäfver t. ex. A M (Ave Maria), än med helgonbilder, än med djurbilder såsom lejon, örnar, dufvor o. s. v., än med änglahufvuden och växtmotiv. I ett senare utvecklingsstadium hafva de vuxit i omfång och äro ofta pressade samt prydda med monogram, bladmotiv och färgade flussglasprismor. En hithörande, men enastående företeelse äro *kivikshäk-*
 27 *torna*, 27, som knäppas tillsammans såsom ett bokknäppe. Möjligen föreligger här en utvecklingsform af 1300-talets
 28 »kjorselspänsla». *Skörtasöllet*, 28, åter utgöres ej sällan af rektangelformiga silfverplattor, än prydda med pålödda akantusblad af silfverbleck, erinrande om ungrenässansens orneringsmotiv, än genombrutna eller pressade. Såsom ingående bihang till dräkten må vidare nämnas de stora
 29 buckelformiga *tröjspannena*, 29, hvilka med rödt underlag
 30 fastsyddes parvis å tröjornas bröststycken, *ringsöljorna*, 30, och spannena för hopfästning af halskläden m. m., *ärm-*
 31 och *halsknapparna*, 31, *fingerringarna* och de s. k. *bjällerknapparna*, 32, hvilka senare utan tvifvel äro utvecklingsformer af medeltidsdräkternas silfverbjällror.

Till de egentliga lyx- och festsmuckena höra *trille-*
 33 *korsen*, 33, ofta prydda med initialerna I H S, som af allmogen tolkades »Jesus Herrens Son». Anmärkningsvärdt

är, att dessa smycken trots sin runda form alltid kallas kors. Särdeles märkliga äro *striglakorsen*, 34, hvilka i 34 sin ursprungliga gestalt äro T-formiga men sedan utvecklade till krucifixform. T-(hebr. tau) tecknet tillskrefs under medeltiden genom judiskt inflytande en mot farsoter och annat ondt skyddande verkan. Vidare märkas *söllbältena*, 35, med *bältebännet*, 36, och *skon*, 37; *särkasöllet*, 38, en 35 36 rektangelformig silfverplatta, hvilken bars såsom halssmycke, 37 38 samt *hufvudsöllet*, 39, äfven kalladt *hufvudla*, ett slags 39 pannsmycke, som tillhörde brudutstyrseln.

Strax till höger om ingången (vägg I) äro utställda bland annat några *vallhorn* samt en samling s. k. *ringstafvar*, 40, hvilka tillhörde byherdens utrustning. I hornet 40 blåste han om morgnarna, då boskapen drefs i vall och om kvällarna, då den kom hem, så att byns pigor skulle kunna samlas på en gång för att mjölka, och med ringstafven skramlade han, då kreaturen, i synnerhet tjurarna, voro »stängeliga». Märk äfven *träskofiolen*, 41, ett 41 uteslutande skånskt musikinstrument, förfärdigadt af en träsko. Se vidare musikhistoriska afdelningen (rum 83 i 3:e våningen).

I väggmontern inrymmes en samling *askar* för smycken, sydon, pengar o. s. v. Korgarna å plattan under montern äro s. k. *förningskorgar*, i hvilka bondhustrurna förvarade medförda matvaror, då de reste till gästabud. Det må i förbigående nämnas, att bruket af »förningar» redan vid 1200-talets början förbjödes i gotlandslagen.

Matberedningen var i regel den enklast möjliga och redskapen för kokkonsten lika anspråkslösa. Påpeka vi några *krydd-* och *senapskvarnar*, 42, afsedda att under 42 användningen fastskrufvas vid en bordskant, ett par särregna *ostkar*, 43, och ett par *trästämplar*, 44, för julbrö- 43 44 dets utsirning, torde vi hafva anført det märkligaste inom detta område.

Bland verktygen för hemslöjd faller (vägg II) den ståtliga samlingen af *skättekniivar*, 45, på grund af sina 45

glada färger och ofta eleganta former genast i ögonen. Skäktnifven var som bekant ett redskap för linberedning men på samma gång ofta en fästmansgåfva, hvilket i sin ordning förklarar den under andra omständigheter onödiga lyx af konstfärdiga sniderier samt granna målningar, som nedlagts på deras utsmyckning. Sedan linet skördats, befriats från fröknopparna, rötts samt bråkats med *brytan*,
 46 40, vidtog skäktningen, ett förfaringssätt, som afsåg att rengöra de bråkade linstjälkarna från skäfvor. Detta tillgick sålunda, att man med vänstra handen höll ett knippe
 47 lin öfver kanten på en *skättefot*, 47, och bearbetade det i täta slag med knifven, tills skäfvorna bortfallit. Linets rengöring försiggick i »brydestugan» eller »bastan», där sådan fanns, eljest i en s. k. »brydegrop» och förestods af »bastekärningen», på sina ställen kallad »barran». Sedan
 48 linet sålunda var beredt, häcklades det å *linhäcklan*, 48, och var nu färdigt för spinning. Af skånska spinnredskap äger museet utom den vanliga spinnrockstypen med dess
 49 ofta prydliga, spirformiga *rockhufvud*, 49, kring hvilket
 50 linet upplindades, äfven en gammaldags *spolrock*, 50, samt
 51 några primitiva tvinnredskap, *snokrokar*, 51. Bland väfredskapen märkas en *väfstol* med upprättstående varp och
 52 tillbehör af garnpinnar för inslaget samt en *väfskam*, 52, medelst hvilken inslaget hopfördes. Som synes liknar den mycket den fornnordiska. Egentliga skillnaden dem emellan består däri, att i den fornnordiska typen hölls varpen spänd med nedtill vidknutna stentyngder och inslaget inslogs följaktligen uppåt, ej såsom här nedåt. (Jämför väfstolen från S. Bergenhus amt, Norge, i museets textilafdelning.)

För tvätt, mangling och strykning hade skåningen flera redskap, bland hvilka *klappträet*, *kafveldonet*, *gniefjälén* och *gnidstenen* äro de anmärkningsvärdaste. Klappträet,
 53 53, på skånska *torskel*, ett redskap för klappning af byckkläder, var liksom skäktnifven ofta en fästmansgåfva och är därför emellanåt både snidadt och måladt;

kafveldonet, 54, består af kafen och brädet och kan betraktas såsom urtypen för vår tids mangel. Då man skulle mangla, lindades plagget kring kafen, som sedan medelst brädet rullades fram och tillbaka å ett bord eller annat plan, tills plagget blifvit slätt. *Gniefjälén*, 55, och *gnidstenen*, 56, motsvara en senare tids strykbräde och strykjärn samt hafva användts långt in mot våra dagar. Med dessa båda redskap utfördes glättningen sålunda, att plagget, som skulle strykas, utbreddes öfver brädet och därpå bearbetades med stenen, tills det företedde en glänsande yta. Sålunda strökos alla till så väl mannens som kvinnans utstyrsel hörande linnesaker, hvilka voro afsedda att synas, äfvensom borddukar. Men gnidstenen brukas äfven för andra ändamål. Göingarna lade ej sällan en gnidsten i den aflidna kvinnans likkista, för att den döda icke skulle gå igen, och då en kalfko mjölkades första gången, skulle en gnidsten läggas i mjölkstäfvan, så kunde ingen skämma mjölken. Gnidstenen och sannolikt äfven fjälén förekommo redan under hednatiden. Gnidstenar af glas och af alldeles samma form, som de här i montern (vägg III) utställda, hafva nämligen påträffats å flera ställen i grafvar från 800-talet. Och i en kvinnograf på Björkö har bland annat hittats en bens kifva, hvilken till form och storlek erinrar om de skånska gnidbräderna. Såsom gamla minnen af en svunnen tid må i detta sammanhang påpekas de s. k. *brickorna*, 57, i väggmontern, med hvilka lister och band väfdes. I allmänhet äro dessa brickor af trä, någon gång klippta af vanliga spelkort samt fyrkantiga, med ett hål i hvardera hörnet. Jämte en skyttel och en bandknif utgöra de hela väfnadsattiraljen. Konsten att väfva med brickor — på andra orter förekomma benämningarna »kort», »spjäll» och »slänn» — har idkats öfverallt i vårt land och torde ännu icke vara alldeles bortglömd. Men konsten är äfven gammal. Professor Hjalmar Stolpe hittade omkring 1874 under sina gräfningar i »svarta jorden» på Björkö liknande brickor tillsammans med

föremål, som härstamma från vikingatiden. I öfrigt inne-
 58 håller montern *bandväfskedar*, 58, redskap för sömnad,
 59 däribland ytterligt primitiva *prylar* af ben, 59, *nystpinnar*,
 60 61 60, och *nystringar*, 61, de senare af hopböjda gåshalsar,
 62 som innehålla skramlande ärter, *krusbräden*, 62, *knyppel-*
 63 64 *dynor*, 63, och *gnidstenar*, 64, af sten, trä, ben och glas.
 Såsom ett för Skåne egendomligt redskap, betingadt af
 slättbons sätt att bygga hus, må påpekas den s. k. *mur-*
 65 *slättan*, 65. Såsom namnet anger, motsvarar den mur-
 slefven i en murares hand och brukades att släta de med
 lera klenade husväggarna. Så snart ett hus var uppfördt,
 inbjöd ägaren grannhällets pigor och drängar att infinna
 sig med sina murslättor för att hjälpa till med »kliningen».
 Ingen uteblef gärna, ty arbetet gäldades med ett duktigt
 kalas, som kallades »klinegille» och afslöts med dans.

I väggmontern till höger en samling *sköraskar*, 66,
 67 *eldslagningsmedel*, 67, bestående af stål, flinta och fnöske,
 68 *svafvelspetor*, *svafvelstickor*, 68, *stickstakar* för brinnande
 69 70 lysstickor, 69, *lampedallor*, 70, ett slags ställningar för
 71 72 *tranlamporna*, 71, *ljusformar*, 72, och *ljusstakar* i rikom-
 växling. Bland de senare må påpekas de ståtliga järnstak-
 karna, med hästskoliknande hängen, samt ett par egen-
 73 domliga typer, den ena af trä, 73, den andra af lergods,
 74 74. Trästkstypen i fråga synes vara till lika mycket för ros
 skull som för gagnet. Den är hopsatt af flera lösa delar,
 hvilka gripa in i hvarandra och sammanhållas af själfva
 ljuspipan. Troligen föreligger här ett slags tankeöfning
 jämförlig med »sinklärsbojor» och dylikt, med hvilken man
 kunde skaffa sina gäster hufvudbry. Det var redan litet
 krångligt att plocka isär staken och ännu brydsammare att
 sätta ihop den igen. Lerstkstypen äger medeltidsanor
 och därjämte en vidsträckt spridning i västra Europa.
 Den har i sin vanligaste gestalt form af en fotangel med
 stympade spetsar och ett hål för ljus i hvarje spets. Un-
 75 der montern en *behållare*, 75, för smält talg, då man
 stöpte ljus.

Rum 5. Bleking. Den blekingska allmogekulturen
 synes anmärkningsvärdt litet berörd af den dansk-skånska,
 trots att Bleking under århundraden i egenskap af dansk
 provins haft samma öden och utvecklingsförutsättningar
 som Skåne. Vill man finna några beröringspunkter mellan
 Blekings och någon annan landsdels forna bondekultur
 torde dessa snarast vara att söka inom de närliggande
 smålandshäraderna. Man jämföre t. ex. Kyrkhultsstugan
 från Bleking på Skansen, hvilken haft sina typfränder inom
 Småland, Halland och Västergötland, med den här förut
 omnämnda Raflundagården från Skånes slättbygd. I alla
 händelser bära blekingsbondens såväl husgeråd som konst-
 väfnader och dräkter dock en utpräglad särkaraktär, som
 med smärre växlingar inom de skilda häraderna alltge-
 nom är blekingsk.

Blekings folkdräkter äro i museets utställning före-
 trädde af en tämligen sen (1830-talet) *mansdräkt från Lis-*
ters härad, en *festdräkt från Medelstads härad* för ogift
 kvinna och två *kyrkedräkter från Östra härad*, visande
 skillnaden emellan hustruns och flickans utstyrsel vid 1800-
 talets början. Likasom den ännu i slutet af 1700-talet
 från förra hälften af 1600-talet fortlevande mansdräkten
 i svart och rödt ädrog sig särskild uppmärksamhet och
 gaf Gustaf III uppslag till hans s. k. svenska dräkt, så
 hafva äfven Blekings gamla kvinnodräkter genom sina väl
 afpassade proportioner, glada färger och sin smakfulla
 mönstergifning länge räknats bland Sverges täckaste folk-
 dräkter. Hithörande märkligare detaljer äro utställda i
 väggmontrerna närmast fönstermontern. Märk de krets-
 101 runda röda silkessömmade *valkarna*, 101, hvilka, utstyrda
 med långa, längs ryggen hängande sidenband, buros af
 ungmön såsom brudpiga och ungfadder, de med broderier
 prydda samt knutna *lufvorna*, 102, som tillhörde den 102
 103 gifta kvinnans utstyrsel, de röda *brudlisterna*, 103, med
 så tidiga år som 1747 och 1751; *handskarna* och de ståt-
 liga silfverprydnaderna, bland hvilka *halssmykkena*, *brudbäl-*

tena och två praktfulla *brudkronor* intaga hedersrummet. **104** Af brudkronorna förskrifver sig den äldsta, **104**, med all sannolikhet från 1600-talet, under det att den yngsta, **105**, bär en så sen tidsbestämning som 1868. Ett så godt som ingående bihang till kyrkdräkten äro de silfverbeslagna *psalmböckerna* samt *svampdosorna*, **106**. Märk **107** äfven *fästepennningen*, **107**, en gåfva, som den unge mannen lämnade sin fästmö, då hennes föräldrar gifvit sitt bifall till giftermål. I fönstermontern till vänster ses några till mansdräkten hörande *plagg* af jämförelsevis sen ålder, en *kvinnosadel*, s. k. brudsadel, samt ett ovanligt vackert *bänktäcke* i flamsk väfnad.

Rummets väggar äro upptill klädda med långsmala *dukar*, af hvilka en del skilja sig från de skånska bland annat därutinnan, att mönstren äro sydda, ej väfda. Till dessa dukar, med hvilka de gamla ryggåsstugornas tak och väggar öfverkläddes, sluter sig en målad s. k. *bonad* med bildframställningar. Den idékrets, från hvilken konstnären, en blekingsbonde Sven Nilsson i Härnäs (Kyrkhults socken), lånat ämnet för sin målning, är som vanligt den bibliska. Här framställes syndafallet, David och Goliat, Elias himmelsfärd o. s. v. Naiv och lustig är illustrationen till liknelsen om »grandet och bjälken»: två bönder i blekingsdräkt från 1820-talet, af hvilka den ene bär »bjälken» i form af en lång käpp, som står rakt ut från bärarens vänstra öga. Vidare förekommer »världens ostadiga lycka»: man ser ett åttaakradt hjul samt tre män, en af dem stående bredvid hjulet, en annan öfverst å detsamma, under det att den tredje framställes fallande hufvudstupa vid hjulets andra sida. Lyckohjulet sålunda återgifvet förekommer någon gång i våra kyrkomålningar från medeltiden.

Såsom utpräglade blekingssaker må framför allt påpekas de här utställda *trebensstolarna* med ryggstöd och rund sits, af hvilka en serie olika utvecklingsformer ifrån den enkla trebensstolen utan karm finnes utställd. Jämför härmed de två stolarna med sits och karm i ett stycke

(vägg III). Anmärkningsvärda äro ock den mycket ovanliga *nystvindan*, **108**, *träskedarna* och *träljusstakarna* **108** i montern samt i viss mån de ovala *träformarna*, **109**, för **109** sötgröt — de senare lokaliserade till gränsbygderna åt smålandssidan — äfvensom *ljusstöpningskärnorna*, **110**, af ler- **110** gods (vägg III).

Till sist må äfven påpekas de af halm tillverkade *förvaringskärlen* (vid vägg I) och trenne *byhorn* (vägg II), bland hvilka särskildt bör uppmärksammas Hoby *skråhorn*, **111**, det präktigaste byhorn som museet äger. Nedanför **111** denna ett mindre vanligt musikinstrument, kalladt *hummel*, **112**. Hornet i fråga »upprättades» 1735 enligt en å detsamma ristad inskrift af byns då varande sju bymän. Hummeln är ett knäppinstrument och består af en platt resonanslåda med en rak och en delvis utbuktad sida samt har 9 eller 13 strängar, som spelades med en spetsad och tvärstruken fjäderpenna eller med en metallstaf. Af strängarna är den högsta dragen öfver ett gripbräde med tvärstreck för antryckningsställena. De öfriga strängarna äro stämde så, att de bilda treklang. Då instrumentet spelades, ställdes det på ett bord eller dylikt och med fjädern eller stafven drog man öfver alla strängarna från den djupaste till melodisträngen, så att meloditonen kom att ljuda sist. Numera har hummeln gått ur bruk, men vid 1700-talets midt synes den varit spridd rätt allmänt i vårt land, framför allt bland allmogen. **112**

Rum 6. Öland och Gotland. Ölands gamla rent folkliga odling, såsom denna ter sig i museets samlingar, erbjuder, hvilket ju är att vänta, ej så få anknytningspunkter med både den blekingska och än mer kalmarlänsbygdens på smålandssidan. Men här förekomma dock en del lokala egenheter och nya ornamentsmotiv, t. ex. de stiliserade hästhufvudena och hästbilderna, hvilka liksom öns folkdräkter stå tämligen isolerade och kunna sägas vara särdrag i Ölands folkliga odling. Såsom prof på hästmotivets kynne och behandling kunna särskildt foten å de här ut-

- 141 ställda *skäktstolarna*, 141, tjäna. Märklig i sitt slag är
142 ock den invid dem sittande *bandskeden*, 142, på grund af
sitt långa skaft eller rättare fot.

I den *öländska* utställningen möter oss (vägg I) den
143 vanliga *runstafven*, 143, så fullständigt utförd, som den
någonstädes blef. Runstafven är almanackans föregångare,
men uppställd så, att den gäller för ett obegränsadt antal
år. I sin enklaste form är kalenderstafven oftast två- eller
fyrstidig med inskurna tvärstreck, ett för hvar och en af
årets 365 dagar. Bredvid denna ursprungliga form har
sedan urminnes brukats en annan typ, den egentliga run-
stafven, å hvilken tvärstrecken äro utbytta mot runseriens
sju första mynder, hvilka upprepas i samma ordnings-
följd, tills årets alla dagar fått sin runa. Härigenom er-
hålla äfven veckodagarna sina bestämda märken. Känner
man årets söndagsbokstaf, här runa, d. v. s. på hvilken
veckodag nyårsdagen infaller, är det alltså möjligt att finna
sig till rätta å runstafven. Detta blef ännu lättare, när
man utmärkte årets märkelsedagar med bestämda tecken,
som antingen inskötos mellan strecken, eventuellt runorna,
eller inskuros öfver dem. Dessa tecken angifva dels sådana
dagar, som enligt gammalt bruk voro af vikt att minnas
vid sänings- och skördetiden m. m., dels årets fasta helg-
dagar, och utgöras i förra fallet af tämligen växlande mär-
ken, i senare fallet af symboler, syftande t. ex. på det hel-
gon, åt hvilket dagen var helgad. För att anföras ett par
belysande exempel utmärktes sålunda nyårsdagen med ett
dryckeshorn, syftande på jul- och årsskiftesgillena, sigfrids-
mässan, 15 febr., med en biskopsstaf, eriksmässan, 18 maj,
med ett krönt hufvud och ett ax: S:t Erik blef halshuggen,
men eriksmässan var tillika en märkelsedag för jordbruka-
ren enligt det gamla talesättet: ger Erik ax, ger Olof kaka;
vidare äro alla mariadagarna angifna med en krona, som
syftar på himladrottningen, och petridagarna med en nyc-
kel; olsmässan, 23 juli, med en yxa och larsmässan, 10
augusti, med ett halster, emedan den helige Laurentius

blef lefvande stekt på ett dylikt redskap. I sin mest ut-
förda form har runstafven erhållit gyllental eller prim ut-
satt vid dagrunorna och kallas nu ofta primstaf. Genom
denna anordning kunde bonden utan vidare svårighet be-
räkna tiden för mänskiftena och de rörliga helgdagarna.
Alla ölandsstafvarna äro primstafvar, under det att en å
motsatt vägg utställd runkalender från Gotland saknar
gyllental. Märk äfven den öländska *runkalendern i bok-
form*, 144, som utställes i fönstermontern.

Till utställningens märkligare föremål höra den snidade
utdragssängen, hällen i en rustik gustaviansk stil från omkring
1800 och prydd med Smålands och Ölands landskapsvapen,
de små *äggstformarna*, 145, och *grythängaren* 146.

Den utställda öländska kvinnodräkten förskrifver sig
från 1820-talet, men öfverensstämmer, äfven i smådetaljer,
förunderligt väl med en 1703 afbildad och beskrifven kvin-
noklädsel, hvilken vid nämnda tid var i allmänt bruk å
öns norra del. Betecknande för denna dräkt är »täpan»,
ett slags konstväfd långschal, som bars öfver axlarna eller
å ena armen, monteringen å lifstycket samt äfven hufvud-
dukens knytning. Till denna klädebonad höra ej så få smyc-
ken (se fönstermontern), såsom *läskedjan*, 147, *löfspännet*,
148, en del fingerringar och ett buckleformigt, i vårt land
icke utom Öland känd *nålsmycke*, 149. Alla dessa jämte
den silfverbeslagna psalmboken ingingo i »begåfningen»,
såsom fästmanspresenterna kallades. Såsom ett gammalt
bruk kan omtalas, att vigselringen ofta bars fastknuten å
ena halsdukssnibben på bröstet och ej på handen. I detta
sammanhang förtjäna äfven påpekade de märkliga *pann-
smyckena*, 150, utsydda med pärlor, och brudkronan i
fönstermontern. Ett sådant pannsmycke kallades *la* eller
pärkrans och tillhörde såväl brudens som brudpigornas
utstyrsel. Till pärkransen hör ofta en oval eller trekantig
nacklapp, 151, som brukades endast af gifta kvinnor vid
festliga tillfällen och då förstärkt med en sidenrosett, an-
bringad å hjässan emellan kransen och nacklappen. Var

brudens dygd misstänkt, måste hon liksom hustrurna bära nacklapp, för att kronan ej skulle blifva »skämd».

Den i fönstermontern utställda *brudkronan*, som i sin ornering erinrar om renässansens gedigna prakt, hör till de mindre i sitt slag. Ej sällan kunde de väga ett par skålpund och utgjorde då en plåga för de stackars brudarna, som i enlighet med ett gammalt bruk skulle till fots och löpande tillryggalägga vägen mellan bröllopsgården och kyrkan. »Ju fortare bruden kan löpa», heter det i en ölandsbeskrifning från 1760-talet, »ju mera räknas det henne till heder.» Beskrifningen belyser det fornsvenska ordet »brudlop», upphofvet till den nutida benämningen bröllop.

Mansdräkten kan svårigen vara äldre än från 1830-talet och skiljer sig obetydligt från den samtida medelklassdräkten. Invid denna ses ett par *fiskarstöflar* med själfva fotbeklädnaden af trä.

Den *gotländska* samlingen är jämförelsevis liten men lämnar ej få antydningar på gutarnas kulturella förhållanden under forna dagar.

De gamla gotländska bondstugornas möblering utgjordes till större delen af väggfasta bänkar och sängar. Till lösöreboet hörde en och annan stol, några skrin, ett bord och ett par skåp. En vacker flyttbar möbel är *natt-*

152 *lådan*, **152**, (vägg II), hvilken förekom mycket allmänt i de gamla bondhemmen och tjänade som förvaringsrum för kvinnornas dyrbarheter. Dessa lådor äro, såsom en blick på de invid stående *skrinen* ger vid handen, egentligen endast sådana uppställda på fot. I detta sammanhang må

153 äfven påpekas den vackra *väggspegeln*, **153**, den lilla *vägg-*
154 *hyllan*, **154** (vägg III), å hvilken husmodern exponerade sina silfvertumlare och annan dyrbarare lösegendom, som kunde ge huset en förmögen prägel. Bland sevärdheter

155 i öfrigt må nämnas *vägglusbräderna*, **155**, som tillhöra sängens utstyrsel och renhållningsväsendet, den tämligen

156 157 enastående *runkalendern*, **156**, *loggbrädet*, **157**, det senare äfven kalladt »poppelbräde» eller »loggkompass», och *ull-*

korgen, **158**, i väggmontern ett par *snuskvarnar*, **159**, af **158 159** sällsynt typ, den ena af trä, den andra af lergods, samt i fönstermontern *eldviftan*, **160**, som användes att vifta **160** på glöden, då man halstrade fisk, och den lilla samlingen af *svampdosar*, **161**. Anmärkningsvärdt är, att dessa **161** senare äro prydda med konturbilder af kyrkor. Ornamentsmotivet bör hafva legat nära till hands för guldsmederna på de många monumentala kyrkornas ö.

Till stuginredningen hörde de *målade fönstren*, däribland ett par med så tidiga årtal som 1609 och 1615. I regel hade bondstugorna två fönster, af hvilka det ena satt på ena gaveln, det andra på södra långväggen. Af dessa var gavelfönstret hos de burgnare bönderna nästan alltid försedt med små målade rutor, ett förhållande, som har sin egen lilla historia. När gutarna fordomdags byggde sina stugor, insattes icke något fönster på gaveln, förrän takölet, äfven kalladt »finsturgildet», dracks. De inbudna gästerna medförde då såsom gåfva ett fönster, till hvilket hvar och en bidragit med en målاد glasruta, prydd med en vapenbild, ett genrestycke, gifvarens namn m. m. Detta bruk, som utan tvifvel härstammar från Tyskland, omtalas på 1400-talet och hade redan då i sistnämnda land tagit ett sådant omfång, att man 1450 fann sig föranlåten utfärda ett öfverflödsförbud mot detsamma. Nästan alla de i museet förvarade gotländska fönstren bära svenska inskrifter och gotländska ortnamn, sakförhållanden, som tyda på, att glasmålningarna sannolikt äro utförda på Gotland.

I mannaminne har Gotland icke haft någon utpräglad folkdräkt, ja, redan biskop Haqvin Spegel förmåler 1683, att bönderna på Gotland »hafva ingen viss klädebonad såsom uti andra landskap, utan kläda sig mest på samma sätt som borgarna». Öns allmoge har, synes det, då det gällt klädseln sedan lång tid tillbaka anpassat sig efter för handen varande smakriktningar. Så har förhållandet dock icke varit allestädes. År 1741 omtalar nämligen Linné, att roneboarna varit namnkunniga för sin gamla

dräkt. Ronemännen klädde sig i knäsid hvit tröja, svart lifstycke, som snördes ihop, vida byxor samt skor, som passade endast efter ena foten. Denna dräkt var redan vid Linnés besök sällsynt. Ännu hundra år senare mindes emellertid de gamla en gotländsk folkdräkt för båda könen, hvilken på sin tid i flera fall skilde sig från fastlandets och företedde åtskilliga ganska egendomliga drag.

I montern vid fönsterväggen ses några klädespersedlar.

162 Anmärkningsvärd är den lilla *muffen*, 162, som en gång i tiden burits af en gotländsk bondkvinna. Beträffande denna persedel må i förbigående nämnas, att i Visby vid medlet af 1700-talet muff bars vid nattvardsgång till och med under hetaste sommaren.

Rum 7. Skåne. *Stuginteriör från Håslöf, Skytts härad.* Denna tillhör den sydsvenska slättlandstypen, alltså närsläktad med Ingelstadsstugan (rum I), men betydligt äldre än denna senare, från början sannolikt uppförd under åren 1622 och 1623. Interiören är uppställd så, att stugans ena långvägg och båda gaflar kommit till synes, en anordning, hvilken möjliggjort järnspiselns medtagande. Långväggen är klädd med snidad träpanelning; spisel, kallad *sättugn*, är hopsatt af gjutna, med reliefbilder prydda järnhällar och står genom en öppning på väggen i förbindelse med köksspiseln; å ugnen ligger en rund sten, »*ljomkestenen*», med hvilken husets folk vintertid värmdes sig, då de kommo utifrån och voro frusna om händerna. Längst fram i förgrunden till höger få vi tänka oss stora stugbordet, omgifvet af väggfasta bänkar. Dörrarna å vänstra gaveln leda till förstugan och mathuset; å motsatta gavelväggen har man ingångarna till »stuekammaren», svarande mot »kistehuset» i Ingelstad, samt till köket, där man hade en murad spisel, i hvilken man lagade mat och från hvilken sättugnen uppvärmdes.

I tvärgången: ett skåp från Skåne med årtal 1609 och dansk inskrift samt ett fönster med ornerad karm och post och tvenne snidade dörrposter från Skåne i renässans.

Rum 8. Småland. *Stuginteriör från Södra Vedbo härad*, framställande ett förmöget bondhem, sådant detta tedde sig inemot mediet af 1800-talet. En del detaljer såsom fönsterkarmen med sina snidade mellanposter och de vackra dörrarna med klängspegel tala dock för att stugan är mycket äldre än inredningen. Tapeterna äro handmålade med schablon omkring 1830. Möbeluppsättningen är typisk för norra och en stor del af mellersta Smålands bondstugor. Bordet vid gavelfönstret är en kombination af skåp och bord. De grindliknande ställningarna vid sängens sidobrädde »stocken», kallas *sängknektar* och *sänghästar* och stå där för att hindra sängkläderna från att skrida i golvet. Dylika ställningar tillhöra eljest företrädesvis sådana orter, där man använder svällande dunbolstrar ej blott under utan äfven öfver sig. I vårt land förekomma de så t. ex. i Skåne, utom Sverige t. ex. i Danmark och på Island men äfven på sina håll i Frankrike. Sängen är på gammalt vis bäddad med lös råghalm i botten, ett s. k. »klutakläde», ett lakan, en långdyna med eller utan örngott och ett nöthårstäck, som om vintern förstärktes med en fårskinnsfäll. Af dörrarna leder den oss närmaste till köket, den andra till förstugan. Vidare må nämnas, att spisel med »fyr», eldstad, bakugn och »grufva» hade sin plats i förgrunden närmast köksdörren och upptog nära en fjärdedel af stugans utrymme, att närliggande långvägg ofta saknade fönster, i all synnerhet då huset var byggdt »solrätt» med gaflarna i öster och väster och den sistnämnda sidan mot norr.

Rum 9. Småland. *Möbler, bordskärl, föremål för mattillredning, väggbonader och folkdräkter.* Bland möblerna måste skåpen till art och värde räknas bland det bästa i sitt slag, som museet äger i sin svenska allmogeafdelning. Vi påpeka särskildt ett *skänkskåp* af ek, (vägg III) med sniderier, inskrifter, årtal 1646 och målningar på ena sidan, ett *matskåp*, (vägg I) från Virestads socken med vackra blomstermålningar, hvilka med stor sannolikhet äro

utförda af genremålaren Per Hörberg, född inom socknen, samt de snidade *vråskåpen*, från Ingatorps socken. Såsom goda exponenter för gammal småländsk möbeltillverkning kunna ock stolarna tjäna, hvilka delvis åtminstone visa, huru bonden under skilda tider förstått att utnyttja för handen varande konststilar. I de äldsta kända stugorna voro stolarna emellertid sällsynta och ersattes med dels väggfasta, dels flyttbara bänkar. Till det senare slaget hörde *bordsätena* (vägg II), som hade sin plats vid den af »stora bordets» långsidor, som vette mot stugan. Märk den om 1400-talets lås erinrande nyckelskylten, anbringad å ena sätet. Till sätena hörde *hyenden* af många slag, 201 dels väfda i »flämsk», 201, dels sömmade. I sammanhang med stolar och säten må äfven nämnas *mat-taflorna* (vägg I), som voro mycket vanliga öfver hela Småland. De brukades i hvardagslag såsom matbord; efter måltidens slut 202 fälldes skivan ihop, och erhöll man då en *karm-*, 202, eller *styrstol*, 203, till hvilken en af bordsfötterna bildade ryggstöd. Märk den originella och vackra ornamentiken hos den förra. I ett småländskt prästgårdsinventarium, dagteckadt 1622, omtalas »vändestolar», måhända motstycken till de här utställda.

De målade *väggbonaderna* tillhörde ännu efter 1800-talets midt ryggåsstugornas allra yppersta stass, men framtogos endast vid stora fester, i all synnerhet vid julen. Att pryda stugan med dylika målningar kallades därför att »dra henne till höjti», att »juladra» henne eller »pinna upp julen». Dessa målningar utfördes af såväl allmogemän som allmogekvinnor. Bland Smålands märkligare bonads-målare kan nämnas *Klemet Håkansson* i Urshult, Kinnevalds härad, som var verksam under tiden 1757—1794 och blef stamfader för en målarsläkt, af hvilken museet äger målningar såväl från Småland som Bleking och Skåne. Bonaderna å vägg I och II äro alster af »mäster» Klemets och hans lärjungars pensel. Samtidigt med Klemet Håkansson lefde i Sunnerbo härad en annan bonde, Per Persson

i Lusshult, som uppgifves hafva börjat måla bonader 1759 för att skaffa sig något att lefva af under då rådande nödår. Äfven han blef genom sina sju barn, hvilka alla lärde sig faderns konst, stamfader för en talrik målarsläkt, af hvilken åtskilliga medlemmar ännu mot slutet af 1870 kunde måla bonader. Bonaderna å vägg III äro prof å Per Perssons och hans ättlingars konst. En tredje konstnär, hörande till denna klass, var klockaren Anders Eriksson i Ås, som arbetade i Västbo härad från 1700-talets slut och intill midten af följande århundrade. Det stora flertalet af dessa bildtapeter återgifva händelser ur den heliga historien. Någon gång förekomma rena folklifsbilder exempelvis *Väfskedmakarna i Markaryd* och *Ett bröllofståg* (vägg III), och en smålandsbondes äfventyrliga marknadsresa, se vägg II i rum 10. Under en tidigare period skildras äfven händelser ur någon berömd sagohjältes lif, så huru »Höljer danske want seger öfver Burman» eller huru »Riddaren Sante Göran frälsar jungfrun ifrån Drakan». Såsom ett tidigt medeltida ehuru väl här dock närmast på 1600-talsförebilder grundadt drag, må påpekas serien af allehanda djur, som bildar bård å Klemet Håkanssons och hans lärjungars större bonader.

De småländska folkdräkterna äro här företrädda af mans- och kvinnodräkter från Vista, Östra och Västbo härad. Ålderdomligast är Södra Unnaryds- eller den s. k. *unnarsbodräkten*, som särskildt karaktäriseras af sina smycken och sin mångfald af färgrika plagg.

I väggmontern (vägg III) och omkring denna äro utställda redskap, som tillhöra matberedningen. Märk samlingen af *brödstämplar* från 1600- till medlet af 1800-talet, med hvilka julbröden utkrusades, och de väldiga *ostkaren*, som erinra om Olaus Magnus' uppgift, att 1500-talets bondkvinnor gjorde ostar så stora, att två duktiga karlar med möda buro en ost. Gifvetvis var mjölkafkastningen från egen ladugård sällan så stor, att man utan vidare kunde åstadkomma dylika jätteostar, men detta hjälptes med s. k.

- »bytosten», som höllös om sommaren. Härvid tillgår än i dag sålunda. Den, som tänker ställa till yste, underrättar hustrurna i byteslaget härom samt bestämmer dagen. Vid angifven tid infinna sig dessa på aftonen antingen själfva eller genom bud, hvar och en med den kvällsmjolk hon fått för dagen. Sålunda hålles »yste» än hos den ena, än hos den andra, till dess hvar och en på så sätt fått igen den mjolk hon lånat bort. Anmärkas bör, att ostkaren på 1550-talet omtalas såsom fyrkantiga. Smålandsosten omtalas redan på 1600-talet såsom något utmärkt i sitt slag, och vid medlet af 1700-talet inför till och med Kungl. Vetenskapsakademien i sina handlingar en redogörelse för dess tillredning. Den tycks emellertid vid 1500-talets början ha haft en företrädare i västgötaosten. För
- 204** krossandet af kryddor hade man *kryddkvarnen*, **204**, bestående antingen af en svarfvad träholk med en stöt, som kringvreds mot holkens botten eller af ett båtformigt tråg med en hjulformig krossare på en axel. Denna senare formen har i nyare tid, då kaffet kom in i allmogens hushållning, adlats till »kaffeho».
- 205** I *äggoststjärnorna*, **205**, tillreddes »äggost» eller »skär-ost», en gillesrätt af mjölk och svagdricka garnerad med hårdkokta ägg.
- 206** Å plattan under väggmontern ses en *karfstock*, **206**, för karfning af rökto bak och i montern en s. k. *snuspina*,
- 207** **207**, för malning af snus.

Till kalasbordet hörde (vägg II) laggade eller svarfvade kannor af växlande form och storlek: så *näbbakannan*, försedd med en liten snås i brädden, *strutakannan* med en lång pip eller strut och *stånkan*, äfven kallad *ståndkar*. De båda förstnämnda kanntyperna framsattes alltid fyllda med öl, och ur dem drack man omedelbart. Äfven i hvardagslag stod gemenligen den mindre kannan framsatt på bordet och inbjöds den ankommande att smaka på hennes innehåll. Å locket på en af museets mindre smålandskannor läses: GVDH: MIT: HOP: MORS: SK(Å)L: I. HVSET ANNO

1736. *Stånkan* åter brukades såsom »hemtekärl», i hvilket man från källaren hämtade öl. Vid fordomtima gillen stod hon alltid på golfvet och ur henne påfylldes drycken i smärre kärl. Bland dryckeskärnen må påpekas *snipaskälarna*, **208**, äfven kallade *klippingar*, ur hvilka man **208** söp brännvin med sked, *supasked*. Prof på mindre småländska dryckeskärl såsom *bollor*, *bägare*, *kalkar*, *kappar*, *supkoppar*, o. s. v. af trä, horn, metall finnas utställda i monterna å samma långvägg, liksom fat, tallrikar m. m. Vid de stora gillena framsattes supanmaten i djupa fat, ur hvilka gästerna åto gemensamt, sked om sked. Dessa fat voro i allmänhet af lergods, rikt prydda med målade blommor, figurer m. m. och hörde, då de icke brukades, till den dekorativa utstyrseln i dagligstugan, där de stodo uppradade å gafvelhyllorna och äfven å en särskild »fatahylla» vid ingången till stugan. Allmogen brukade tallrikar af trä eller tenn, mindre ofta af lergods, endast för sofvelmat. Trätallrikarna voro stundom oljemålade och mångkantiga, någon gång daterade, såsom en här utställd *brudtallrik*, **209**, med årtalet 1759. I hvardagslag nyttja- **209** des ännu vid 1700-talets midt sofvelbräden af samma slag som de skånska, hvilka liksom stundom äfven de enklare bordskifvorna efter användningen upphängdes på en spik, eller trätallrikar af enklare beskaffenhet. Djupa tallrikar förekommo af skäl, som förut antydts, mycket sällan. Till bordskärnen höra vidare *fiskafat* (se bordet vid vägg I), *smördiskar*, äfven kallad *smörstolar* (i vänstra sidomontern, vägg II), ståtliga *smörkalkar* (hyllan vägg III), och *grötbyttor* (midt på hyllan vägg II), i hvilka förningsgröten för gillen och barnsöl medfördes. I Småland och äfven annanstädes har det intill vår tid varit ett allmänt bruk att, då man reste till gille, hafva med sig förning, och denna bestod bland annat af korngrynsgröt, »hvider gröt». Äfven kvinnor, som lågo på barnsäng, uppvaktades kort efter barnets födelse af de yngre grannhustrurna med »barsölsgröt». Seden är både allmän och gammal i Norden, må-

hända ursprungligen framkallad af någon religiös föreställning. Färökvinnornas första måltid efter barnsörden utgöres af en gröt, som kallas nornagröt (nornagreytur). Möjligen föreligger här ett minne af gammal tro på nornornas vård om modern och det nyfödda barnet.

- 210** Bland lerkärnen märkes en följd *gyckelstop*, **210**, samt *lerfat* med namnbokstäfver och årtal. Bland glasflaskorna ses en å midten hopknipt form, den s. k. *skvallran* eller **211** *kluckpluntan*, **211**. Då man drack ur henne, framkallade den utströmmande drycken ett egendomligt kluckande ljud; här af de anförda namnen. En annan benämning, »jungfrufaska», är betingad af flaskans form. Till bordskärnen höra flera skedar af ovanlig och gammal form samt *gästabuds-knifven* eller *knifvatyget*, **212**, som liksom skeden af gästerna medfördes till gillesgården. Å hyllan (vägg III) några *sömasfat*, sofvelfat, af trä, från skilda håll af landskapet.

- Rum 10. Småland.** *Fortsättning af dräkt- och bonadsföljden; smycken; grupper af husgeråd och redskap, föremål tillhörande byväsendet, runstafvar.* I väggmontern (vägg II) en samling *ljusstakar och skörtunnor* **213**, innehållande brännbara ämnen för eldslagningen; skörtunnan bar man i en pung eller i fickan, skörasken stod på spiselkransen. Bland ljusstakarna finnes museets största lerstake af fotangelstypen. Å plattan (i hörnet mot vägg III) en **214** *spingstickhållare*, **214**, äfven kallade *lysekärring*. Märk slutligen de s. k. *truntorna* eller *tudorna*, **215**, å vägg III intill montern. Förr i världen skulle alla, som besökte julottan, medföra ett ljus till kyrkans belysning. Men för att ljuset icke skulle brytas under vägen, stoppades det ned i en för ändamålet gjord träholk, trunta eller tuda. Dylika ljusholkar brukades allmänt i sunnerbosocknarna nere vid skånska gränsen till omkring 1850, då kommunerna åtogo sig kyrkornas illuminering. En mindre kista (vägg II) är märklig på grund af sina sniderier i tidig medeltidsstil. De snidade skrinen utgjorde förvaringsrum för kvinnornas smyc-

ken, silkesdukar m. m. I serien förekommer en typ, **216**, **216** med stela växtmotiv, jaktscener, fantasivapen m. m. i relief, hvilken typ synes vara uteslutande västsmäländsk; vi känna för närvarande åtminstone ingen annan fyndort för densamma. Å väggen julbonad, s. k. *ribbe*, framställande en västbobondes marknadsfärd, målad af den förut omnämnde klockarn Anders Eriksson i Ås. Bonden, som beställt målningen, hade på tillfrågan om motivet svarat, att han önskade »något som vore nyttigt och lärorikt för hans barn», och konstnären målade då denna tilldragelse ur bondens eget lif.

Samlingen af musikinstrument (vägg I) utgöres till större delen af *vallurar*, bland hvilka man skiljer på *krumlur*, **217**, *långlur*, **218**, och *stacklur*, **219**. Vidare märkas *bocka-* **217 218 219** *horn*, **220**, med ljudhål, »taplehål», en *hummel*, **221**, med en **220 221** längre inskrift å kanten, en konstlös *fiol* och en rad *by- och vargskallstrummor*.

I golfmonterns lädor inrymmas *solringar*, **222**, ett slags **222** solur, med hvilka man bestämde tiden på dagen, *kryddadosorna*, **223**, bondgummornas bonbonnierer för »kyrkkryddor»; tobakspipor, träfodral, **224**, till kritpipor samt *snus-* **224** *hus*, **225**, och snusdosor. Till allmogens njutningsmedel **225** hörde tobaken, som användes i mycket stora kvantiteter, ej minst till snus. I vanliga fall var bonden sin egen tobaksfabrikör. Han skaffade sig tobaksblad, som dels karfvades på karfstocken till röktobak, dels maldes på en »snuspina» eller snuskvarn. Under resor medfördes det erforderliga snusförrådet i ett »snushus», i sin äldre form ej olik 1600-talets kruthorn. Tobaken förvarades i en aflång mässingsdosa eller äfven pung med vidhängande piprensare, **226**, **226** Den gamla tidens tobaksdosor voro nästan alltid af holländskt, **227**, eller tyskt, **228**, fabrikat, men dessa utträngdes på 1700-talet af de svenska mässingsdosorna från Bjurfors och Skultuna i Västmanland m. fl. ställen. Mycket allmänna voro de s. k. *kalenderdosorna*, **229**, prydda med **229** »EN BESTÄNDIG ALMANACH» eller »RUNSTAFWEN FÖRSWENSKAD», och »*spegladosorna*», **230**. Bruket af tobaken synes **230**

införts i vårt land af 30-åriga krigets knektar. Redan på 1640-talet utfärdades en mängd kungl. plakat och förordningar mot tobakens bruk, men dess värde var likväl då så stadgadt, att hvarken stränga straffbestämmelser eller prästernas uppträdande mot det »syndiga tobaksdrickiandet» kunde rubba detsamma.

I golfmontern utställas äfven småländska allmogesmycken, ordnade topografiskt, och en samling *dopmantlar*, **231**. I dessa senare framburos småttingarna till dopet. Inom rika bondsläkter fanns ofta en sådan dopklädsel prydd med silfversmycken, hvilken gick i arf från mor till dotter och som näppeligen brukades utom släkten; men exempel finnas på, att spekulativa kvinnor skaffade sig en extra inkomst genom att hyra ut dylika klädslar mot en liten afgift. Taxan synes varit en daler, i vårt mynt 17 öre.

De småländska bondsmyckena skilja sig i typologiskt hänseende mycket från de skånska, märk t. ex. de med **232** skålförmiga hängen prydda spännena, *skålafästena*, **232**, **233** de kretsruna *dalva-kedjorna*, **233**, halssmycket, *låsakedjan*, **234**, med sin firsidiga låsplatta och många kedjelänkar, samt gifva en god föreställning om den gedigna prakt, med hvilken bönderna äfven i det fattiga Småland fordomdags älskade att pryda sina kvinnor. Ännu fullständigare blir bilden genom den här utställda *värendsdräkten* och de många präktiga dräktdetaljerna i fönstermontern. Linné, som noggrannt beskriver värendsdräkten, ansåg den vara ett minne af »den götiska urgamla kvinnodräkten». Om dess anor än ej kunna föras så långt tillbaka i tiden, som Linné trodde, synes den dock vara en af Sverges älderdomligaste folkdräkter, med många spår af medeltidens dräktskick. Den brukades ännu på 1830-talet af befolkningen i Virestads, Stenbrohults, Skatlöfs, Vislanda och Urshults pastorat, alla hörande till det gamla folklandet Värend, samt märkvärdigt nog äfven i Hallaryds pastorat i Sunnerbo härad, hvilket i äldre tider räknades till Finveden. I de öfriga sunnerbosocknarna har däremot burits

en här exponerad kvinnodräkt af helt annat kynne och i viss mån erinrande om den blekingska men särtecknad genom sin hufvudbonad och sitt liststycke med smäck.

Bland dräktdetaljerna i fönstermontern må särskildt påpekas de broderade, hvita linnedukarna, hvilka under benämningen *kinnaklutar* eller *viv*, **235**, buros på hufvudet **235** såsom ett slags dok och liksom de praktfulla *förklädesbårderna*, **236**, höra till värendsdräktens feststass. Hit höra **236** ock de röda silkesstickade *brudlisterna*, däribland en med årtalet 1702, **237**, hvilka kallades »fälttecken» och enligt en **237** gammal folksägen buros såsom ett minne af Blendas och värendskvinnornas tapperhet vid ett fientligt infall i deras land, samt *kåpan*, **238**, som, fästad på ryggen å en svart **238** rundskuren kappa, brukades af gift kvinna, då hon red till kyrkan eller gästabud. Den runda kragen af järn, **239**, **239** bars af västbokvinnorna till en dylik kappa; den platta hufvudbonaden, *nackalappen*, **240**, hörde till Sunnerbo hä- **240** rads brudpigeutstyrsel och bars af kronbrudarnas tärnor, som utstyrda med nackklappar sades vara »tippade». *Brudkronorna* äro kyrkkronor från Mönsterås, **241**, och Gälla- **241** ryd, **242**; bindmössorna, som i olikhet med det vanliga **242** fallet, äro målade, ej broderade, och därför kallas *målemössor*, **243**, tillhöra Östra och Sevede härads gamla folk- **243** liga utstyrsel.

Vagnar voro ännu vid 1800-talets början rätt sällsynta bland Smålands allmoge. De äldsta vagnar, vi känna vidkommande smålandsbygden, voro »bulthjuls- och »träakslavagnarna». Dessa voro mycket klumpiga, uteslutande af trä med knappast ett »halft lod järn på hela vagnen». Skulle man fordomdags företaga längre sommarfärder, skedde det på hästrygg. Till transport af gods hade man ett särskildt slags sadel, hvilken kallades *klöf* eller *försadel*. Godset, som skulle forslas, hette ett »klöf» eller en »fora» och fördelades lika å sadelns båda sidor. För detta ändamål hade man stundom säckar med botten i båda ändar och springor å midten. En mycket sällsynt sådan säck är den här ut-

ställda *fraksen*, ett slags penningpung, afsedd för de under 1600- och 1700-talet brukliga fyrkantiga kopparplåtarna, samt använd, då bonden gjorde marknadsfärder eller affärsresor och behöfde medtaga större penningssummor. Fylld med dylika plåtmynt klöfjades fraksen på hästryggen.

Om vintern färdades man i slädar, som i olikhet med vagnarna kunde vara både »utkrusade» med sniderier och målade i granna färger. Anspannet för åkdonet bestod af
 244 245 en sele med *bogträn*, 244, *selahufve*, 245, det senare af trä eller hjorthorn, i båda fallen rikt prydt med »snokar», drakar och andra djurbilder, undantagsvis äfven med inskrifter, 246 samt *selknän*, 246, motsvarande dragringarna, och *selpinnar*, 247 247, af trä eller älghorn. Trots sin enkelhet kulturhistoriskt intressanta äro de invid uppsatta träringarna och träkrokarna, 247 a, hvilka genom mänskligt ingripande fått utveckla sig på det ännu växande trädet (oftast en) för att med tiden användas i stället för motsvariga föremål af järn.

Å vägg III en samling husgeråd såsom *mangeldon*, 248 249 250 bestående af *kafle*, 248, och *fjöl*, 249, *skätknifvar*, 250, 251 252 *linhufvuden*, 251, och *rock* eller *tågblad*, 252, hvarpå linet, som skulle spinnas, lindades. Rockbladen tillhöra Sveriges ostkust från Småland till Norrbotten. Märk äfven den ovan-
 253 ligt stora *bandskeden*, 253.

I väggmontern förvaras en samling smärre redskap för 254 husslöjd. Vi påpeka särskildt en *svinbete*, 254, som brukats till glättning af sömmar; bennålar, *skämlingar*, instuckna 255 i en påbörjad *ullgarnssyning*, 255, *prylar* af rådjurshorn, 256 257 256; *syklämma*, 257, med hvilken sömnaden fasthölls under 258 arbetet; *sländtrissor* af sten, däribland en, 258, med runseriens 8 första mynder; en knippa stentyngder, måhända för nät, samt gjutformar för enklare smycken.

259 Den småländska utställningen af *bykaflar*, 259, inrymmer 260 261 i den lilla vägglådan, likaså *ring*, 260, *post*, 261, och *skjuts*-
 262 *klubb*, 262, m. m. En *byatrumma* och ett *byahorn* fullständiga samlingen. När bylaget hade någon gemensam angelägenhet att dryfta, skulle äldermannen samla bya-

männen till stämma. Detta skedde genom ktingsändande af budkafle eller genom appell med bytrumman. Samlingsplatsen låg ej sällan vid bybrunnen. »Rusta som byamännen, när de höllo stämma vid brunnen och drucko vatten», lyder ett gammalt småländskt talesätt.

Bland de invid uppsatta runstafvarna skiljer sig en, 263, genom ovanliga runtyper och frånvaro af gyllental 263 väsentligt från de öfriga smålandsstafvarna. Årtalet 1434 å densamma torde dock vara inskuret under senare tid.

Väggarna äro klädda med en *språngduk*, såsom dukar med isättning kallades i Västbo, samt med konstväfda *hängkläden* och en *drätt* med blå mönster. Af dessa olika slags bonader torde drätten vara den älderdomligaste. Att kläda stugan med bonad hette redan under medeltiden att »blådraga» henne. *Pällen* i taket upphängdes julaftonen öfver stora stugbordet och hängde sedan där, så länge julen varade.

Rum 11. Halland. I de stora dragen erbjuder Hallands allmogekultur naturligtvis flera anknytningspunkter med gränsbygdernas; men såväl form som karaktär å husgeråd och möbler liksom mönstergifning och färgställning i hallänningens konstväfnader, målade bonader, keramik och dräkter förete ej sällan påfallande egendomligheter.

De gamla halländska bondhemmens möbler äro här företrädda af några skåptyper, bord och stolar. Bland skåpen må påpekas *vrå-* eller *spinnskåpstypen* (vägg III), afsedd för stughörnet emellan framgafveln och vanligen norra långväggen, samt *kannbänkskåpstypen* (hörnet mellan vägg I och II), som stod vid långväggen några fot från vråskåpet och jämte detta begränsade en bänkplats, »högbänken» eller »hystolen», som var förbehållen åt husbonden. Skåpen liksom kistor och skrin äro ofta rikt prydda med karaktäristiska sniderier, se t. ex. kannbänkskåpet från 1685, *kistan* från 1698, och de i väggmontern (vägg I) utställda *askarna*. Med kortsidan mot »hystolen» stod »storabord», i utställningen representeradt af ett prydligt furubord (midt på golfvet).

Detta användes endast vid festliga tillfällen; i hvardagslag intog man sina måltider vid ett mindre bord, som då flyttades till lämplig plats. Ett annat slags bord med skåp under vid vägg I. Till ett välordnad bo hörde slutligen en eller annan stol med flätad halmsits, hvaraf benämningen *bosstol* (vägg II), samt en *skåpklocka*, mången gång, såsom fallet är med det utställda exemplaret, prydd med en inskrift jämte målade blommor och bilder m. m.

De halländska målade bonaderna äro utförda i slutet af 1700- och början af 1800-talet af allmogemän, som ej sällan drefvo sin konst rent af yrkesmässigt. Äldst äro *drängseredsmålningarna*, hvilka kännetecknas af en dyster och hård färgställning. Mycket omtyckta och vida spridda voro *gyltigmålningarna*, hvilka utgingo från Gyltige by i Breareds socken, som det vill synas i stora massor, och *knäredsbonaderna*, som målades i Knäreds socken. Gyltigelbonaderna äro utförda i kraftiga färger och framställa sina bilder i 1700- och 1800-talens mode- och folkdräkter. Å knäredsbonaderna åter förekomma ansatser till kostymhistoria, liksom perspektiv och modellering i figurframställningarna, hvilka äro inramade i fyrkantiga fält. Det berättas, att knäredsmålaren, hvars konst i sitt slag står isolerad, blifvit påverkad och fått handledning af ingen mindre än Per Hörberg, som omkring 1820 målade flera altartaflor i Halland. Bonaderna ifråga bära syn för saga. Intressant såsom folklifs- och dräktbild är framställningen af en bröllopsfärd.

I fönstermontern möter oss den halländska dräktutställningen, bestående dels af två *dräkter från Höks och Årstadts härad*, en för man, en för kvinna, dels åtskilliga dräkt-detalljer, bland hvilka vi anteckna den intressanta följden af *kvinnolifstycken*, som visa, huru olika dessa kunde vara inom skilda områden af landet, samt smycken, brudkronor ³⁰¹ och hufvudbonader, däribland en så kallad *lädda*, ³⁰¹ *301*, hvilken fordom allmänt brukades af Hishults kvinnor. Märk ³⁰² *302* äfven den hvita genombrutna *hufvan*, ³⁰² *302*, som tillhört

Fjäre härads kvinnoutstyrel. Nedanför dräktdelarna några *svampdosor* af en för Halland och Bohuslän utmärkande form, ³⁰³ *303*, af silfver samt till höger å snedplanet en s. k. *mat- 303 prins*, ³⁰⁴ *304*, matsäck, af ludet skinn. Dylika säckar lära ³⁰⁴ *304* äfven hafva tjänstgjort såsom penningpungar på den tid, då de stora fyrkantiga plåtmynten voro i omlopp.

Hallandsbondens uppsättning af bordskärl var fordom både stor och omväxlande (se vägg II). Utom de ännu vanliga kärlen för äta och dricka förekommo en hel del säregna »karale», kärl, af trä och lergods, som voro afsedda för gilleslag. Hit höra *lustigkövsen*, ³⁰⁵ *305*, ett laggkärl af samma ³⁰⁵ *305* kynne, som de förut s. 7 nämnda gyckelkrusen, *smörkal-karna*, ³⁰⁶ *306*, de bastanta *sönningefaten*, ³⁰⁷ *307*, för kokta kött- ³⁰⁶ *306* varor, och *grödaböttorna*; märk ³⁰⁸ *308*, med sin på hallandsmål ³⁰⁸ *308* affattade inskrift: »Men (medan) du seder (sitter) och läs på detta ha de andre ädet se (ätit sig) mätta.» Inskrifter, oftast skämtsamma, äro vanliga i synnerhet på lerfaten, hvilka jämte sin uppgift att vara matkärl äfven hade den att pryda »bjälken», framgafveln, i dagligstugan. Uteslutande prydnadsfat är det stora, väl i sitt slag unika med reliefbilder och polykrom målning sirade *lerfatet*, ³⁰⁹ *309*, från ³⁰⁹ *309* år 1690, i väggmontern.

Bland matlagningsredskap må påpekas *ostlådorna*, kallade »ostkarale» (vägg III), många af hög ålder, en, ³¹⁰ *310*, med inskriften: »DITA ER EN GO OST» (detta är en god ost), samt i monterlådan ett par *melsehår*, ³¹¹ *311*, ett slags ³¹¹ *311* sil af kotagel att »sjy», sila, mjölk genom.

By- och kommunalväsendet är (vägg III) företrädt af en del »fjolar» och »kaflar» i det lilla väggskåpet. Märk *sankefjolen* eller *bykaflen*, ³¹² *312*, som skickades omkring i ³¹² *312* bylaget, då byordningsmannen skulle samla bymännen till stämma; *äkkan*, ³¹³ *313*, som angaf hvem som stod i tur ³¹³ *313* och ordning att uträtta byns ärenden, aflämna tienden, representera vid kyrkostämman o. s. v.; *följefjolen*, ³¹⁴ *314*, ³¹⁴ *314* som utgjorde ett slags ledning för de fattige. Då ett rotehjon kom till en by, hade det först att söka upp byord-

ningsmannen för att taga reda på hvar »följefjölen» fanns, d. v. s. hvem som skulle »mata», »husa» och sedan följa den hjälpsökande till närmaste by. En märklig hithörande sak ³¹⁵ är »*pusseredsböl*», **315**, ett byhorn af trä, som användes af byordningsmannen i Putsereds by, då han ville tuta ihop bymännen till stämma.

Samlingen af ljusstakar och belysningsredskap erbjuder mycket af intresse; märk *järnkronorna* framför fönstret samt i montern (vägg III) den på ålderdomliga former rika samlingen af lerljusstakar och de ursprungliga tranlamporna af lergods och järn. Lerlampor af denna form tillhöra inom Sverige så godt som uteslutande landets västra del. Till lysämne användes tran och till veke den torkade mårgen af »lampgräs». Se vidare Bohuslän s. 39. Då lampan var tänd, ställdes hon på en hög fot, kallad *lampekäring*, ³¹⁶ **316**, med mekanism, så att ljuset efter önskan kunde höjas eller sänkas. Järnlamporna upphängdes.

Slöjdredskapen (vägg I) äro likartade med dem, som förekomma i de genomgångna utställningarna. Anmärknings- ³¹⁷ värda äro *brännjärnen* (vägg I), **317**, med hvilka tråkäril sirades, samt i fönstermontern några rikt snidade nystpinnar, ³¹⁸ *vinnepinnar*, **318**. Rätt betecknande för nordhallänningens vikingalyinne är den utställda samlingen af s. k. *blypiskor*, ³¹⁹ (vägg I) **319**. Blypiskan är egentligen ett vapen, försedt med ett skaft af djursenor och en blyklump i ena änden. I denna egenskap af vapen följde hon sin ägare till marknader samt andra större folksamlingar och spelade då ganska ofta en farlig roll i de fejder, som vid liknande tillfällen utkämpades mellan befolkningen från skilda socknar eller härad. Det berättas allmänt om gamla tiders bönder från idalabygden, att om en »pojke» vid 18 års ålder icke hunnit skaffa sig en allvarsammare skräma i ansiktet, satte far hans dit en sådan, för att han skulle se ut som folk.

Bruket af hängklädena och drätterna å rummets väggar känna vi från de genomgångna utställningarna. Klockan, taksparrar, hyllkanter m. m. pryddes ofta med *flätter* eller

trär, spetsar som voro flätade antingen af upprispade väfremсор eller af »vidbindetrådar», d. v. s. den del af varpen i en väf, med hvilken denna var fastbunden i väfstolen. Flätningen utfördes antingen af kvinnorna i hemmet eller af gummor, som gingo mellan gårdarna och bjödo ut sin konst. Materialet tillsläpptes af den som behöfde »flätterna», och arbetet betaltes in natura eller med 2 à 3 mark, 8 à 12 öre, för hvarje väfbredd. Af sådana flätter funnos ofta stora massor i olika mönster och af dessa betingade namn, såsom »gaffa-, kroka-, tveta-» och »hvetebrösfätter», »kattfotafjät», »fulagång», fågelgång, o. s. v. Benämningen »trär» härledes af »tränder», trådändar.

Rum 12. Bohuslän. Bohusläns allmogekultur visar ett ålderdomligt och ganska särstående skaplyinne, med drag som på en gång erinra om fjällbygdens och kustens kulturföreteelser. I ett och annat märkes väl en norsk anstrykning dock med inhemsk prägel, jämför t. ex. den präktiga samlingen tappskålar. Synnerligen representativa äro textilierna med sina färgstarka *flossaväfnader*, och sina ålderdomliga *finntäcken*, de förra visande inflytande från Smyrnamattor, ett drag som i detta landskap framträder mer i ögonen fallande än i de andra svenska orter, där dessa väfnader förekomma. Ett ännu högre kulturhistoriskt intresse äga finntäckena, hvilka stundom starkt erinra om tidiga medeltidsväfnader. De äro dubbelväfda, nästan att jämföra med två skilda väfnader, den ena öfver den andra, hvilka få sammanhang så ofta färgombyte betingas af mönstren. Färgerna äro genomgående två i starka motsatser såsom svartbrunt och hvitt, rött och hvitt, grönt och hvitt.

Bohuslänningarna bodde fordomdags allmänt i ryggåstugor, hvilka ännu på 1840-talet ej voro synnerligen sällsynta, men torde nu vara nästan försvunna. De liknade dem vi känna från Halland, men hade ofta två takfönster, ett på hvardera sidan om ryggåsen. Äfven möbleringen och dennas uppställning erinrar i det stora hela om den holländska, sådan denna förekommer i Oktorsgården på Skan-

sen. Den utgjordes gemenligen af väggfasta sängar, hyllor och bänkar, som tillsammans med mycket af bohaget gick i arf från släkte till släkte. Bland de få rörliga möbler, som förekommo i ett gammaldags bondhem i Bohuslän, äger museet ett större *bord*, erinrande om bordet i Hallandsrummet, en s. k. *skåphylla*, (vid fönsterväggen, vänstra hörnet) motsvarande den halländska spinnskåpstypen, och en *bänkkista*, (nedanför fönstret) äfven kallad »försäte», som stod vid den af bordets långsidor, hvilken vette mot stugan.

Som prof på bohuslänningens bildande konst må anföras de vackra *skrinen*, de egendomliga *urställan*, **331**, (vägg II) samt *mangelbräderna* (vägg III), hvilka visa, huru bonden jämte egna kompositioner förstod att på ett själfständigt och fyndigt sätt utnyttja skilda tiders konststilar. Museets bohuslänska samling af mangelbräden, som innehåller flera rikt snidade exemplar med tidsbestämningar, Anno 1629, 1697, 1712, 1718, o. s. v. hör också till den märkligaste i sitt slag inom vår svenska allmogefdelning. Några visa ett tydligt dansk kulturinflytande.

Bland smärre husgeråd från Bohuslän äro bordskärlden och belysningsredskapen särskildt anmärkningsvärda. Sålunda falla inom dryckeskärslgruppen de verkligen storartade **332** **333** *tappskålar*, **332**, samt även *bollarna*, **333**, och *kalkarna*, **334** **334** (vägg II), lätt i ögonen. Tappskålen, som äfven kallas »pipskål», har förekommit mycket allmänt i Bohuslän, särskildt inom Tjörns och Inlandets härad. Liksom bollarna var hon ett ståndkäril och framsattes fylld med öl på gillesbordet eller i dess närhet. Som officiant vid henne tjänstgjorde »tappereraren» med uppdrag dels att fylla gästernas stop och bågare med hennes skummande innehåll, dels att se till, att hon icke stod tom. Förbises må icke håller de välarbetade flätade *ostformarna*, *askarna* och *brödkorgarna* (vägg II, vänstra hörnet).

Inom gruppen belysningsmedel anteckna vi de dubbelskåliga *lamporna*, **335**, af järn (vägg I) med en enkom

för desamma anordnad *lamphatt* af halmflätor (öfver bordet). Detta slags lampor omtalas 1742 af Per Kalm ungefär sålunda: Lampor brukades här på orten i stället för ljus, hvaruti de lagt tran och en veke, antingen af lin eller hampa eller ock än bättre den inre delen af ett slags Juncus, ett örtsläkte, hvilket finnes mest allestädes på våta ställen. Dessa lampor gäfvoo ett så klart sken ifrån sig som ett ordinärt ljus; man kunde näppeligen känna någon lukt af tran, då de brändes. — *Lysetakarna* (pallen vid vägg I) visa en god och intressant utvecklingsserie.

I lådorna vägg I exponeras en del *dräktplagg* samt en samling *svampdosor* och *smycken*. Äfven i Bohuslän har åtminstone en och annan ort haft sin folkdräkt. En sådan i Skede socken, Vette härad, skildras 1742 af P. Kalm. Någon utpräglad kvinnlig folkdräkt finnes emellertid icke bevarad. En *mansdräkt* af sent upphof (1800-talet) från Inlands norra härad är här utställd (lådan å vägg III). I detta sammanhang må äfven påpekas *träskorna*, under bordet, däribland en sko från Gåsviken helt och hållet täckt med inskurna geometriska mönster i karfsnitt.

Rum 13. Dalsland. Å första väggytan till vänster om ingången *redskap för hemslöjd*. Sländan, *hand-
tenen*, **351**, brukades i landets norra del, t. ex. Nössemarkens socken ännu på 1890-talet. Dalslandsbenämningarna på sländans olika delar äro »tenen» med »näcken», såsom en i tenens öfre ände fastsatt krok af järntråd kallas, samt »trinsan». Enligt uppgift, antecknad på ort och ställe, brukades sländan på följande vis: sländan hölls i högra handen, med den vänstra utdrogs en tåt ur blåntotten och fastgjordes vid »näcken», hvarpå man med ett kraftigt grepp satte sländan i kringgående rörelse. Spånaden lindades vanligen kring en käpp, som antingen hölls fast under ena armen eller inträdde under bältet eller ock fästes någonstädes i stugan, t. ex. vid en sparre i taket. Blånorna snoddes sålunda till en tråd, hvilken formades med fingrarna och, då den vunnit en längd af ett par alnar, upp-

lindades å tenens öfre, med hak försedda del. Spinnandet fortsattes sålunda, tills totten var slut. I sammanhang härmed kan nämnas, att den nu brukliga hjulrocken med vingspindel, vefstake och trampa uppfanns i Tyskland omkring 1530. Däremot förekom den s. k. »långrocken», hvilken hjul kringvrides med en handvef, vid 1300-talets början åtminstone på ett och annat håll i Europa.

Såsom märkligare väfredskap må påpekas *bandspjällen*, 352 (vägg I), 352, ett slags väfskedar för bandväfnad, en *bandstol*, 353, (å pallen nedanför) af för vårt land ovanlig form, med spjället på sin plats, samt det prydliga *väfbordet* (vägg II).

354 *Passestenarna* (vägg I), 354, äro ett slags pressjärn, men af täljsten.

Bland Dalslands allmogemöbler märkas de s. k. *stabbe*- eller *holkstolarna* (vägg II), ett slags länstolar, urholkade ur en trästabe. De uppträda i Götaland först i norra Dalsland. Det stora skänkskåpet med årtalet 1725 och hörnskåpen visa, huru dylika möbler fordom tett sig i Dalsland. Ett af hörnskåpen, som härstammar från Håbols socken, har tidsbestämningen: »ANNO 1776 — — — DEN 16 IANUARI» och inskriften: ER : GVD : MED : OS : HO : KAN : VARA : MOD : OS : I N S», men är synbarligen ett 1600-talsarbete.

Ljusstakssamlingen i montern (vägg III) innehåller åtskilliga för Dalsland egendomliga typer af täljsten, 355, och trä, 356. *Armstaken*, 357, (ofvanpå montern) är afsedd för jul och gillen. Tvärarmen med sina två pipor kan kringvridas kring den gängade ståndaren och på så vis höjas och sänkas. Dylika armstakar uppgifvas allt emellanåt vara alster af spinnrockmakarens konst. Om 358 *lamptypen*, 358, af järn hafva vi redan i Bohuslänsafdelningen yttrat oss (s. 39).

Dalslands dryckeskärl erbjuda äfven åtskilligt som er- 359 inrar om Bohuslän. Hit höra *bollarna*, 359, de till form och storlek växlande *träkalkarna*, märk den stora *kalken* 360 (på skåpet), 360, hvilken uppgifves hafva brukats såsom

ölkärl vid begrafningar, den snidade *kannan*, 361, som på 361 grund af sin relieförnering står tämlingen ensam inom museets svenska afdelning, samt *bränvinsdonken*, 362, med 362 sina ålderdomliga sniderier. Till bordskärnen kunna skedarna föras. Allmännast voro träskedarna (monterlådan vägg III), hvilka ej sällan pryddes med konstfärdiga sniderier. I burgna allmogehem förekomma äfven silfverskedar, men dessa brukades mestadels såsom »supskedar», med hvilka man söp brännvin ur för denna dryck afsedda bollar.

I monterlådan (vägg III) förekomma vidare ett par s. k. *snökors*, 363, budkaflar, hvilka utskickades af »snöfog- 363 den» till den inom ett ploglag, som stod i tur att ombe- sörja snöskottning och vägplogning. Å korsen upptagas namnen å de gårdar, som bildade ett s. k. »snölag».

Till slut må äfven påpekas de prydliga, af järn smidda *grafkorsen* (fönsterväggen). Såsom af vimpelplåtarnas namnbokstäfver och årtal framgår, hafva dessa kors, liksom i andra landskap dylika af samma art, användts under en längre tid för flera personer efter hvarandra. Korsen hafva alltså påtagligen äfven här tillhört byalagen, hvilka förr, i åtminstone många landskap, innehade hvar och ett sin bestämde grafplats inom kyrkogårdsmuren.

Rum 14. Västergötland. *Interiör af en kroppåstuga i Marks härad.* Stugan får tänkas vänd med gafarna i öster och väster. Fönstret sitter på södra takslutningen. Dörren på östra gafveln leder till förstun, den andra dörren till ett förrådsrum, »loftet». Vid förstudörren en hönsbur under en kärlylla. Den uppsatta väfstolen antyder en för detta härad sedan gammalt särskildt utmärkande hemslöjd. I förgrunden till vänster få vi tänka oss en murad spis med bakugn samt eldstad och upptagande en fjärdedel af stugans utrymme. En dylik spis, återgifven i liten skala, kan ses i museets afdelning för eldstäder m. m.

Publikationer,

utgifna af Nordiska Museet.

Fataburen,

kulturhistorisk tidskrift, utgifven sedan 1906. Årligen fyra häften, 256 sidor, med bilagor. Pris pr år 5 kr.

Meddelanden från Nordiska Museet.

1881—1903.

Bidrag till vår odlings häder,

1—10. Sthlm 1881—1910. Pris från 75 öre till 3 kr.

Afbildningar af föremål i Nordiska Museet.

1—7. Pris 1 kr. 50 öre pr häfte.

Bilder af utställda föremål,

utgifna af SUNE AMBROSIANI. 300 ill. 1 kr. 50 öre.

Publikationer,

utgifna genom Nordiska Museet eller behandlande föremål inom Nordiska Museet.

Wistrand, P. G., Svenska folkdräkter.

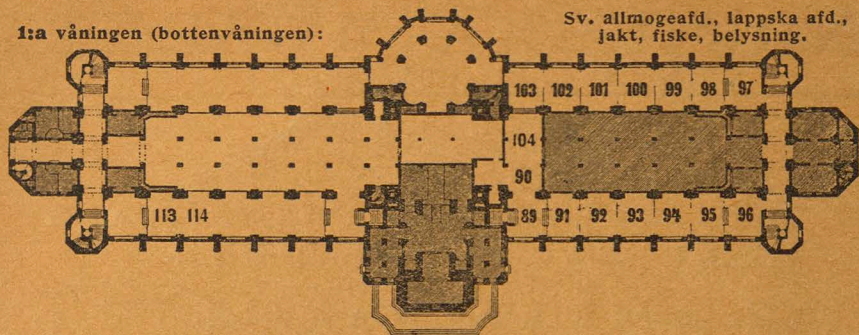
Sthlm 1907. Pris 20 kr.

Upmark, G., Möbler i Afdelningen för de Högre Stånden.

100 planscher, däraf 16 i färg. Pris inb. kr. 32,50. P. A. Norstedt & Söners förlag. Genom bokhandeln.

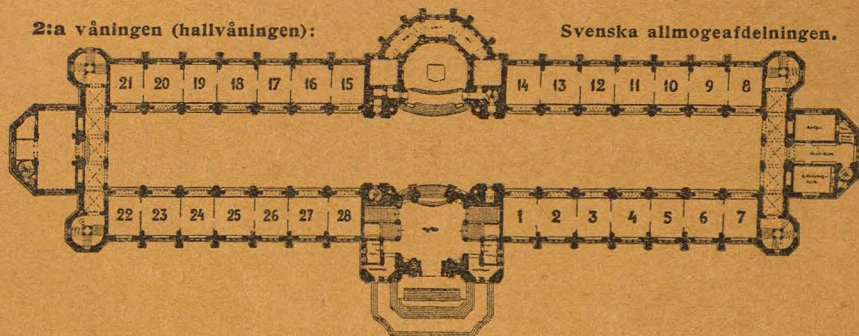
1:a våningen (bottenvåningen):

Sv. allmogeafd., lappska afd.,
jakt, fiske, belysning.

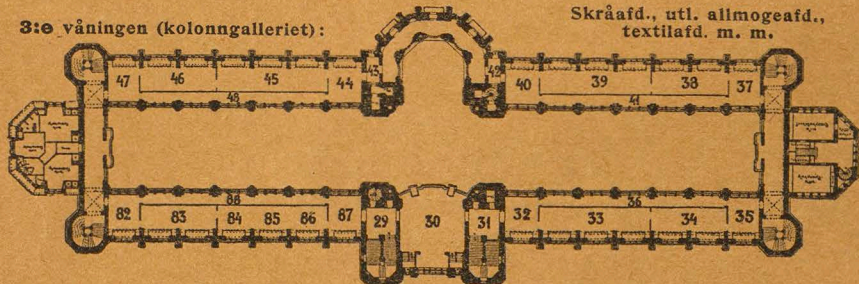
2:a våningen (hallvåningen):

Svenska allmogeafdelningen.

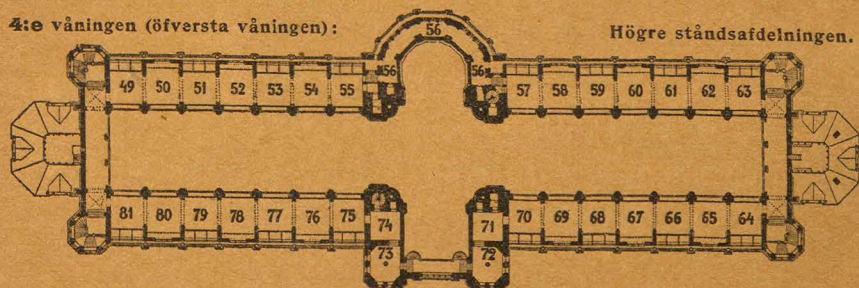
3:e våningen (kolonn-galleriet):

Skråafd., utl. allmogeafd.,
textilafd. m. m.

4:e våningen (öfversta våningen):

Högre ståndsafdelningen.

Nordiska Museets samlingar belysa hufvudsakligen svenska folkets kulturhistoria. Det bör därför ligga i allmänhetens intresse att föremålen ej skadas. Hvarje beröring af föremålen skadar dem.